

krupniji posjednici (što bi danas u tom kraju rekli "vekši gospodari"). Zemljoradničke i svakodnevne poslove, a uz to i tlaku feudalnom gospodaru, odrađivali su članovi kućanstva bez pomoći sluga i obrtnika. Najčešće su dva odrasla sina s obitelji ostajala u očinskoj zajednici. Drukčije su prilike vladale u Bobovcu, gdje su muškarci bili uključeni u sustav Vojne krajine. Osjećaj slobode pojedinca osjeća se i u mentalitetu. U gospodarskom smislu i ovdje je proširena obitelj (ili "kompleksna", kako je naziva autor), samoopskrbbom zadovoljavala svakodnevne životne potrebe.

Treće poglavlje fokusirano je na vrijeme od 1848. pa nadalje, na razdoblje između dvaju svjetskih ratova. Kraj Vojne krajine, taj anakronizam Habsburške Monarhije, napokon je dočekan. U kratkom vremenu stanovnici Bobovca prestaju biti privilegirani sloj, a pripojenje civilnoj Hrvatskoj podudara se s novim šokom: agrarnom krizom. Obitelji se dijele, posjedi smanjuju. Potkraj dvadesetoga stoljeća događaju se u obama naseljima, koja dotad pokazuju stabilan broj stanovnika, značajne demografske promjene. Demografskoj slici kraja i vremena Grandits posvećuje brojne stranice.

Kriza jenjava u razdoblju između dvaju ratova, a povijest bilježi nove važne trenutke kao što su iseljavanje, mobilnost stanovništva i socijalno raslojavanje. Mijenja se školski sustav, društvo se dijeli i u političkom smislu.

Četvrto poglavlje obrađuju socijalističku industrijalizaciju i ubranu društvenu preobrazbu. Autor pomno istražuje odredbe agrarne reforme u doba socijalizma, kolektivizaciju i usporedne ergološke promjene. Sve se to odrazilo i na život obiteljske zajednice. Primjerice, u Lekeniku je od 1948.-1961. broj stanovnika koji u prvome redu žive od poljoprivrede pao je s 71% na 41%. U Bobovcu je taj razmjer blaži.

Na samom kraju knjige našli su se problemi Lekenika i Bobovca iz vremena nakon Drugoga svjetskog rata. Napose su važna zapažanja autora o modernim, novim, naspram tradicionalnih aspekata obiteljskog života.

Kontinuitet seoskog društva sjeverozapadne Hrvatske dobio je tako pored Suzane Leček još jednog kroničara. Hannes Grandits skupio je, kako to i dolikuje doktorskoj studiji, obilnu bibliografiju hrvatskih i stranih autora. Valja upozoriti sve one autore koji se nakane ponovo laćati teme zadruga, velike obitelji, proširene obiteljske zajednice da nipošto ne zaobiđu ovo izdanje.

Nives RITTIG-BELJAK

Premda izdana prošle godine, knjiga *Eternal Treblinka: Our Treatment of Animals and the Holocaust* američkog autora Charlesa Pattersona, već je doživjela značajnu kritičku recepciju u svijetu. Možda je uzrok tomu kontroverznost same teme. Autor već otprije važne knjige *Anti-Semitism: The Road to the Holocaust and Beyond* iznosi ovdje uznemirujuću paralelu nacističkog genocida i suvremenog društvenog tretmana životinja.

Naslov parafrazira dio kratke priče Isaaca Bashevisa Singera, *The Letter Writer*, u kojem se navodi kako su za životinje svi ljudi nacisti – stoga je njihov život vječna Treblinka. Iako se usporedba između istrebljivanja Židova tijekom Drugoga svjetskog rata i svakodnevnog klanja milijuna životinja za hranu na prvi pogled može učiniti trivijaliziranjem holokausta, Patterson dobiva na vjerodostojnosti pomno istraženom temom, s brojnim referencama i obilnim bibliografskim zaledem. Svoje stavove dodatno podupire iskazima mnogih preživjelih sudionika holokausta i njihovih obitelji, te Nijemaca koji su, upravo zbog potresnih iskustava nacističkog genocida, postali aktivisti pokreta za životinjska prava. Središnja misao knjige nije nova: nacisti su

Charles Patterson, *Eternal Treblinka, Our Treatment of Animals and the Holocaust*, Lantern Books, New York 2002., 296 str.

opravdavali zloporabu i pokolj Židova reduciranjem njihove vrijednosti na životinjski status. Upravo je gledište da su neki ljudi životinje, opravdavalo ropstvo, podjarmljivanje žena, istrebljenje američkih Indijanaca, eugenički pokret i, konačno, holokaust. Patterson upozorava na opasnosti gubitka osjetljivosti za životinjske patnje citiranjem filozofa Theodora Adorna: "Auschwitz počinje kad god netko pogleda na klaonicu i misli: to su samo životinje". Osobito naglašava kako uporaba pejorativnih zoomorfizama dehumanizira ljude i otvara put njihovom tlačenju, porobljavanju i ubijanju. Slijedeći tu premisu, autor razrađuje tvrdnju kako su američke klaonice postale model za plinske komore u nacističkoj Njemačkoj te, riskirajući uvredljiva tumačenja, iznosi stav da je jednako zvjerstvo ubijanje životinja za hranu, sport i znanost. U prvim poglavljima knjige opisuju pojavu ljudi kao dominantne vrste i njihovu dominaciju nad ostalim stanovnicima Zemlje, na što nastavlja ideološki okvir kojim se opravdava povijesna podjela svijeta na "viša" i "niža" bića. Opisujući povijest mesne industrije u Americi, usustavljene u proces industrijaliziranog klanja, Patterson se osvrnuo na utjecaj Henryja Forda na Hitlera i nacističku Njemačku. Tako iznosi i dosad nepoznatu ulogu klaonice u povijesti moderne industrije: navodi Fordovo priznanje kako ga je upravo posjet čikaškoj klaonici inspirirao na stvaranje pokretne vrpce za masovnu proizvodnju automobila. U četvrtom se poglavlju upućuje na kontinuitet američke eugenike prema njemačkoj eugenici i njemačkom etničkom čišćenju uporabom usporedbi s principima stočarstva, u kojem se uzgajaju najpoželjnije životinje, dok se ostale kastriraju ili ubijaju. Patterson nadalje opisuje zajedničke značajke američkih i njemačkih centara za ubijanje, bilo da je riječ o klaonici ili logoru smrti, kao što su: što brže i učinkovitije izvođenje operacija; modernizacija konačnog dijela operacije koja odvodi žrtve u smrt; postupanje sa starijima, bolesnima i ozlijeđenima te rješavanje problema ubijanja mladih žrtava. Raspravlja se i o ulozi životinja u njemačkim logorima (Auschwitz je imao vlastitu klaonicu, a Treblinka "zološki vrt") i o Hitlerovu odnosu prema životinjama. Posljednji dio knjige iznosi svjedočanstva židovskih i njemačkih aktivista za životinjska prava, čiji su životi, posredno ili neposredno, obilježeni holokaustom. Izdvaja se poglavlje o eksploataciji i klanju životinja kao učestaloj književnoj temi nobelovca Isaaca Bashevisa Singera. Analizom njegovih djela prati se razvoj autorove svijesti o okrutnosti prema životinjama, njegova rana sklonost vegetarijanstvu te stajališta o mesu i holokaustu. Patterson nije zaobišao ni esej Edgara Kupfera-Koberwitza "Die Tierbruder" [životinjska braća], napisan tijekom njegova zatočeništva u koncentracijskom logoru Dachau, a u obliku niza pisama prijatelju u kojima mu objašnjava zašto ne jede meso strastveni je zagovor za prestankom nasilja. Knjigu zaključuju razmišljanja Christe Blanke, aktivistice za životinjska prava i bivše luteranske svećenice, koja primjećuje kako je "prije 130 godina crkva šutjela na trgovinu robovima, jer su oni samo crnci. Prije 50 godina crkva je šutjela, jer su oni bili samo Židovi. Danas crkva šuti, jer su oni samo životinje."

Snježana KLOPOTAN

Linda Dégh, Legend and Belief, Dialectics of a Folklore Genre, Indiana University Press, Bloomington, Indianapolis, 2001., 498 str.

Već i naslov nove knjige Linde Dégh – za kojim su davne 1980. godine, doduše na razini poglavlja, posegnuli i urednici zbornika u njezinu čast – naznačuje da je riječ o monografiji u kojoj autorica, oksimoronski rečeno, iscrpno sažima svoje dugogodišnje istraživanje pripovjednih folklornih žanrova, napose pre-

daje. Naime, upravo je pod naslovom *Predaja i vjerovanje* Linda Dégh prije tridesetak godina u suradnji sa suprugom Andrewom Vázsonyijem objavila jedan od članaka koji su, kako to napominje u uvodniku, najavili i usmjerili ovu knjigu. No, dok je odnos između